

ŠTÚDIE

UHORSKÁ VOJENSKÁ A ŠTÁTNA SYMBOLIKA
V ROKOCH 1387 – 1490

VLADIMÍR ČEPELA

ČEPELA, V.: The Hungarian Military and State Symbolism during 1387 – 1490. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 3 – 15, Bratislava.

Stemming from home and foreign literature the author deals with problems of flags in old Hungary from the second half of 14th to the end of 15th century on the background of broader social context. The author points out that in the searched period armorial signs, primarily placed on shields and flags of warriors, fulfilled role of state symbols. Although there is no flag preserved from that period, there were preserved images and other kinds of original resources, mainly iconographical resources allowing to follow a form and shape of flags. Referring to the analysis the author concludes that from the period of the king Sigmund a two-branch cross may be regarded as a symbol of the North Hungary – northern part of the Hungarian Kingdom.

Military History. Hungary. Military and State Symbolism. 1387 – 1490.

V predmetnom príspevku, ako už napovedá názov, sa budeme zaoberať uhorskou mocenskou symbolikou, pričom sa zameriame najmä na problematiku zástav. V skúmanom období plnili v latinskom kultúrnom okruhu [do ktorého Uhorsko patrilo] funkciu štátnych znakov erbové znamenia [primárne umiestnené na štítoch a zástavách bojovníkov]. Ich vznik, používanie a vývoj sú predmetom bádania heraldiky a z nej odvodenej náuky o zástavách a vlajkách – vexilológia. Pôvod erbov a zástav je vojenský, ale okrem praktických úloh na bojisku mali [zvlášť zástavy] svoju funkciu aj v mocenskoprávnej [a symbolickej] rovine rituálu feudálnej moci.¹ Pri zástavách nás budú taktiež zaujímať [okrem tvaru listov a znamení na nich] aj ich rozmery, materiál, z ktorého boli zhotovené a pod. Ako vidno, celá problematika má pomerne široký záber a súvisí aj s ďalšími odborními, ako sú právna archeológia, dejiny hmotnej kultúry či dejiny umenia.

Zo skúmaného obdobia sa zachoval pomerne bohatý a pestrý heraldický pramenný materiál. Sústredíme sa najmä na mince a pečate panovníkov [nesúce erby], pretože pomocou nich sa dá dobre sledovať vývoj štátneho znaku; teda jeho aktuálna podoba [podoby] počas celej, či v konkrétnych úsekoch ich vlády. Nemusi to však platiť absolútne,² preto pochopiteľne neopomenieme ani ďalšie heraldické pramene. Oveľa nepriaznivejší stav pramennej bázy je pri zástavách. Keďže sa nám z obdobia stredoveku fyzicky nezachovala žiadna konkrétna vexi-

¹MAISEL, W.: *Archeologia prawna Europy*. Warszawa – Poznań 1989, s. 280-291.

²Príkladom je [ako si neskôr ukážeme] jeden z variantov štátneho znaku z obdobia vlády Mateja I. Korvína [štvrtý štít v prvom a štvrtom poli s deleným uhorským erbom, v druhom a treťom so znakom Čech a v srdcovom štíte umiestneným huňadyovským havranom], ktorý sa na minciach nenachádza, ale jeho používanie máme doložené z iných prameňov.

lologická pamiatka vojenského charakteru,³ sme pri rekonštrukcii vzhľadu zástav odkázani najmä na ikonografiu. Kým však napr. pre druhú polovicu 14. storočia máme [najmä vďaka ilumináciám *Viedenskej obrázkovej kroniky*] o vzhľade uhorských zástav pomerne dobrú predstavu, pre 15. storočie je charakteristický nedostatok dokladov. Relevantnejšie ikonografické pramene sú len z prvej tretiny 15. storočia a potom z obdobia vlády Mateja I. Korvína. Z Matejovej doby máme o zástavách aj konkrétnejšie písomné údaje. Literatúra, ktorá sa zaoberá vývojom uhorského štátneho znaku v stredoveku je už dnes pomerne rozsiahla.⁴ Skromnejšie sú však zastúpené práce o vývoji zástav, ktoré nesú tento znak. Tu je základnou, v mnohých ohľadoch dodnes neprekonanou, štúdiá L. B. Kumorovitz.⁵

Erby reprezentujúce určité územie – teda štátne znaky, sa objavujú takmer súčasne s rodovými erbmi.⁶ Tie začali vznikať v polovici 12. storočia, v období druhej križiackej výpravy. Medzi najstaršie štátne znaky patria erby Anglicka [z roku 1154] a Francúzska [z roku 1180]. Je však veľmi pravdepodobné, že existovali už predheraldické teritoriálne znaky, ktoré sa v období počiatkov erbovníctva transformovali na heraldické.⁷ Do obdobia prvého rozvoja heraldickej tvorby v Európe možno zaradiť aj vznik symbolu Uhorska.⁸ Ten sa [podľa doteraz známych prameňov] kládie do obdobia prechodu vojsk tretej križiackej výpravy Uhorskom [roku 1189]. Týmto symbolom bol [v poli štítu voľne sa vznášajúci] dvojitý kríž – erb kráľa Be-

³V bernskom historickom múzeu sa nachádzajú tri uhorské zástavy z prelomu 13. – 14. storočia, u ktorých však nie je doložená [a ani predpokladaná] vojenská funkcia. Pochádzajú z Königsfeldu, kam ich priniesla pravdepodobne kráľovná Agneša Habsburská, vdova po Ondrejovi III. Boli považované za kostolné [na priečnom rahne] visiace zástavy. Jedna z nich, v tvare gonfanonu s veľkým okrajom rozoklaným na päť plamencov, vyrobená zo zeleného hodvábu, má pozdĺžne našitý dvojitý červený hodvábný kríž. KALMÁR, J.: Régi magyar fegyverek. Budapest 1971, s. 374 a s. 391 s odvolaním sa na DELMÁR, E.: Középkori magyar emlékek Svájcban. Budapest 1941, s. 14-16. Ojedinelý údaj o konkrétnej, no nie uhorskej, zástave máme zo Skalice. Ešte v rokoch 1860 – 1870 visela v sanktuáriu pod klenbou tamojšieho Paulínskeho kostola červená zástava, ktorú niektorí tamojší občania volali „tureckou“. DÚBRAVSKÝ, F.: Slobodné mesto so sriadeným magistrátom Uhorská Skalica : Náčrtok monografie ku ďalšiemu odbornému spracovaniu. Uh. Skalica 1921, s. 109. Podľa známych ikonografických prameňov mali husitské zástavy červenú farbu [a takéto sfarbenie mali asi najčastejšie]. WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J.: Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské. Praha 1956, s. 91, časť VIII., tab. 2. Ale zástavy s červeným listom prevládajú aj medzi zachovanými exemplármi novovekých tureckých zástav [tzv. turecká červeň – malinový odtieň karmínovej farby]. ŽYGULSKI jun, Zd.: Sztuka turecka. Warszawa 1988, s. 168. V prípade skalickej zástavy teda naozaj mohlo ísť aj o ukoristenú zástavu z obdobia protitureckých bojov. Ak to ale skutočne bola husitská zástava [do dnešných dní sa žiaľ nezachovala], k jej získaniu mohlo dôjsť v bitke pri Trnave v dňoch 23. a 28. apríla 1430. KONEČNÝ, A.: Husitské vojská v Skalici. In: Záhorie VII., 3/1998, s. 13. Otázkou jej definitívneho určenia zatiaľ [kým sa nepodari nájst bližšie údaje – opis tvaru listu, opis vyobrazenia na liste a pod.] nechávame otvorenú.

⁴Prehľad literatúry [najmä slovenskej] o tejto problematike podáva KOLNÍK, T.: Byzantské korene ikonografie a symboliky štátneho znaku Slovenskej republiky. In: Historický zborník 9, 1999, s. 13.

⁵KUMOROVITZ, L. B.: A magyar zászló és nemzeti színeink multja : [I. közzelvény]. In: Hadtörténelmi Közlemények, Budapest 1954, 3-4, s. 18-60. Z mladších maďarských autorov sa uhorským stredovekým zástavam vo viacerých štúdiách venoval najmä I. Bertényi [Címerek és zászlók az Árpád-korban. In: Strigonium antiquum 2/1993, s. 99-104; A címerek katonai alkalmazása Magyarországon a XIII-XIV. században. In: Hadtörténelmi Közlemények XXXIV, 1987, s. 395-412], zo slovenských len L. VRTEL, I.: O zástave v erbe Nitry. In: Slovenská archivistika roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46; Dvojitý kríž a stredoveká Nitra. In: MARSINA, R. [zost.]: Nitra v slovenských dejinách. Martin 2002, s. 197-207. Pozri tiež zoznam literatúry v súbornej práci KÁLLAY, I. [zost.]: A történelem segéd tudományai. Budapest 1986, s. 253 za staťou Vexillológia, ktorej autorom je A. Pandula.

⁶Existovalo pravdepodobne viacero spôsobov vytvárania štátnych znakov. Zvyčajne sa znakom príslušnej krajiny stalo erbové znamenie prvej tam vládnucej dynastie. To neplatí všeobecne, pretože sú známe aj opačné prípady, teda územné erby, ktoré sa stali erbmi rodovými. Pri niektorých krajinách [Uhorsko] však nemožno ich znak odvodiť ani od prvej vymretej, ani od ďalších panujúcich dynastií. Žiaľ, dosiaľ nevieme, aké okolnosti zohrávali úlohu a aký bol spôsob vytvárania znaku týchto štátov. NOVÁK, J.: Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti. Bratislava 1990, s. 15-16.

⁷NOVÁK, ref 6, s. 20.

⁸Genézou uhorského štátneho erbu [erbov] do roku 1387 a s ňou súvisiacimi otázkami, sa nebudeme podrobnejšie zaoberať, nakoľko to nie je predmetom našej štúdie. Pre plynulé nadviazanie však bude vhodné tento vývoj aspoň v skratke priblížiť.

la III. (1173 – 1196)]. Takmer súčasne s ním sa objavuje aj druhý uhorský znak, niekedy nesprávne označovaný ako „arpádovské brvná“. Z kráľov ho po prvý raz použil Imrich [1196 – 1204], a to v červenom štíte štyri strieborné brvná. Tento erb, majúci spojitosť (zrejme) s južnými teritóriami Uhorska,⁹ mával neskôr prevažne formu sedemkrát červeno-strieborno deleného štítu. Vzťah a hierarchické postavenie oboch uhorských znakov v 13. storočí nie sú dodnes uspokojivo objasnené.¹⁰ Všeobecne len možno povedať, že väčšina arpádovských panovníkov tejto epochy používala ako svoj znak dvojité kríž. Prevažne delený erb používal okrem Imricha len Ondrej II. a Štefan (V.).¹¹ V 14. storočí, za vlády uhorskej vetvy neapolských Anjouovcov, sa stal ich rodovým a zároveň uhorským štátnym znakom štiepený štít s deleným uhorským erbom a kapetovskými ľaliami. Dvojité kríž si zachoval dôležité, no vzhľadom na charakter jeho výskytu v známych prameňoch, postavenie, ktoré nemožno jednoznačne charakterizovať.¹² Všetky spomínané symboly sa pochopiteľne objavili aj na zástavách, na čo máme od 14. storočia dostatok dokladov.

Nástupom Žigmunda Luxemburského na uhorský trón [31. 3. 1387] dochádza k zmene uhorskej štátnej symboliky.¹³ Žigmund používal v jednotlivých obdobiach svojej vlády niekoľko variantov štátneho znaku. Uhorský delený erb v ňom pritom spájal buď so symbolmi Brandenburska alebo Čiech. Toto spojenie malo formu štiepeného alebo štvrtého štítu. Štiepený štít, v pravej polovici s uhorským deleným erbom a v ľavej s brandenburským orlom, nachádzame na Žigmundovej prvej strednej pečati z roku 1393.¹⁴ Tento istý erb a [spolu] s ním obdobný, ale v ľavej polovici namiesto znaku Brandenburska s českým levom, vidíme na averze jeho prvej majestátnej dvojitej pečate z roku 1397.¹⁵ Od začiatku Žigmundovej vlády v Uhorsku [až do roku 1427] sa na uhorských minciach objavuje štvrtý štít s deleným uhorským znakom v prvom a štvrtom poli a znakom Brandenburska v druhom a treťom.¹⁶ Výskyt rovnakého erbu, ale v druhom a treťom poli so symbolom Čiech, možno zaznamenať od roku 1402.¹⁷ Štít so znakom z trojvršia vyrastajúceho dvojitého kríža [ako jedného z dvojice starých uhorských erbov] je na Žigmundových pečatiach v galérii erbov krajín, ktorým vládol.¹⁸ Tento symbol sa okrem toho vyskytuje aj v centrálnej pozícii na reverzoch jeho veľkých [majestátnych] pečatí.¹⁹ Na averzoch mincí býva znázornený bez troj-

⁹VRTEL, L.: O slovenskom národnom symbole. In: Slovenská archivistika, roč. 24, 2/1989, s. 67-71.

¹⁰VRTEL, L.: Osem storočí slovenskej heraldiky : Eight Centuries of Slovak Heraldry. Martin 1999, s. 45. Táto problematika je pomerne zložitá a zasluhovala by si samostatné spracovanie. V našej štúdiu sa zameriame len na postavenie a vzťah týchto znakov [v uhorskej mocenskej symbolike] v tu skúmanom období.

¹¹VRTEL, ref 9, s. 68-69.

¹²Dvojité kríž v štítovom poli sa za Anjouovcov objavuje najmä na averzoch veľkých panovníckych pečatí, na minciach vystupuje samostatne. Ikonograficky je doložený najmä vo *Viedenskej obrázkovej kronike* [na štítoch a odevoch bojovníkov, na zástavách, stane i ako súčasť okrajovej a medzitextovej ornamentálnej výzdoby]. Otázkou vzťahu dvojitého kríža s novým znakom na tomto mieste nebudeme rozvíjať. Uspokojíme sa len s konštatovaním, že nástupom Anjouovcov dvojité kríž svoje dominantné postavenie stráca.

¹³Štiepený uhorsko-anjouovský erb sa však bezprostredne nato nevytratil. Môžeme ho naďalej vidieť na minciach Žigmundovej manželky kráľovnej Márie Anjouovskej, razených až do jej smrti [r. 1395]. HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn : Von 1000 bis heute. Budapest-München 1979, s. 91-92.

¹⁴HEGEDŮS, A. [zost.]: Megpecsételt történelem : Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom 2000, s. 55.

¹⁵Tamže, s. 49.

¹⁶HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn : Von 1000 bis heute. Budapest – München 1979, s. 93-94. Ojedinele možno nájsť poradie polí vymenené, alebo dokonca v jednom prípade tretie pole štítu prázdne. Tamže, s. 93-94, č. 576, s. 94, č. 580.

¹⁷Tamže, s. 93-94. Tento erb sa nachádza aj napr. na tajnej kráľovskej pečati Žigmunda Luxemburského z roku 1403. HEGEDŮS, A. [zost.]: ref 14, s. 53.

¹⁸Napr. na majestátnej pečati z roku 1406 VRTEL, ref 10, s. 114; na dvojitej majestátnej pečati z roku 1418 a na tajnej pečati z roku 1431, HEGEDŮS, A. [zost.]: Tamže, s. 51, 54; tiež na pečatiach, ktoré používal ako nemecký kráľ a nemecký cisár, pozri napr. VRTEL, L.: Tamže, s. 108 [cisárska majestátna pečať z r. 1436]; KAVKA, F.: Poslední Lucemburk na českém trůně : Králem uprostřed revoluce. Praha 1998, s. 34 [kráľovská pečať z rokov 1411 – 1433], 156 [cisárska pečať z rokov 1433 – 1437] a obdobná cisárska pečať vo farebnej prílohe.

¹⁹Prvá [z r. 1397] a druhá [z r. 1418] dvojité veľká [majestátna] kráľovská pečať. Pozri pozn. č. 15 a č. 18.

vršia a štítu.²⁰ Paralelne s uhorskou používal Žigmund Luxemburský taktiež [najmä] ríšsku mocenskú symboliku [v rokoch 1410 – 1437 bol nemeckým kráľom a od roku 1433 aj cisárom]²¹. Používanie oboch prvkov sa prelínalo, v dôsledku čoho nachádzame uhorské erby na Žigmundových nemeckých kráľovských i cisárskych pečatiach a opačne.²²

Vzhľad uhorských kráľovských [štátnych] zástav zo Žigmundovej doby sa nachádza v iluminovanom kalendári domácej proveniencie z roku 1432.²³ Ku kalendáru, ktorý je súčasťou modlitebnej knižky, je v závere pripojené vyobrazenie troch uhorských kráľovských svätcov. A to [zľava]: sv. Imricha [s čiapkou] držiaceho v ľavej ruke ľaliu [symbol nevinnosti a jeho atribút] a pravou pridržiavajúceho meč. Uprostred stojí sv. Štefan so zástavou v pravej ruke. List zástavy je sedemkrát červeno-bielo delený s plameňom prinechaným k hornému okraju. Ľavú ruku má Štefan položenú na svojej pobočnej zbrani – tesáku. Posledným z trojice je sv. Ladislav. Ten má tiež v pravej ruke zástavu. Na jej liste [taktiež s plameňom] je však dvojitz kríž vyrastajúci z trojvršia. Rovnaký symbol je i na štíte, ktorý Ladislav ľavou rukou pridržiava. Postavy sú oblečené v celoplátovej zbroji a plášťoch. Štefan s Ladislavom majú na hlavách kráľovské koruny, Imrich čiapku. Všetci traja majú tiež sväteckú gloriolu. Vráťme sa ale k zástavám. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že si zachovali rovnaký charakter ako v 14. storočí. Majú štvorcový tvar listu, aký poznáme u viacerých zástav z *Viedenskej obrázkovej kroniky*. Určitú zmenu však badať v znázornení heraldickej figúry – dvojitého kríža. Kým vo *Viedenskej obrázkovej kronike* má pomerne úzky driek i ramená, v iluminácii z kalendára sú tieto o poznanie širšie. Pri „delenej“ uhorskej zástave zostáva rovnaký počet pruhov [8]. Podoba Žigmundovej cisárskej zástavy sa zachovala v kronike jeho životopisca Eberharda Windeckeho. V iluminácii znázorňujúcej kráľa Žigmunda v križiackom tábore pri obliehaní Prahy roku 1420 ju nachádzame na vrchole jedného zo stanov.²⁴ List zástavy má tvar obdĺžnika [pripevneného dlhšou stranou k žrdi] s plamencom prinechaným k hornému okraju. V poli listu sa nachádza čierne [zrejme] jednohlavý dozadu hľadiaci orol.²⁵ Plameneč má pravdepodobne červenú farbu.²⁶ Rovnaký charakter majú aj zástavy na ďalších stanoch.

²⁰HUSZÁR, ref 16, s. 93-95, č. 575-579, 584, 586. V rokoch 1427 – 1437 máme na Žigmundových denároch [na reverzoch] doložený aj samostatne stojaci delený uhorský erb. HUSZÁR, L.: Tamže, s. 94, č. 578, 579.

²¹Znamením stredovekých nemeckých cisárov a kráľov bol rímsky orol [najskôr čierny, potom pozlátený]. Na zástavách bol spočiatku umiestnený na vrchole tyče. Farba cisárskej zástavy bývala od panovania Ota III. [986 – 1002] červená, asi v polovici 13. storočia sa zmenila na žltú. Samotný orol bol nakoniec premiestnený na list zástavy. KUMOROVITZ, ref 5, s. 21. I keď sa dvojhľavý orol objavil v Nemecku už na konci 12. storočia, na zástavách Nemeckej ríše sa vyskytuje len od roku 1312. Orol sa stal oficiálnym symbolom v r. 1433 po získaní cisárskej hodnosti Žigmundom Luxemburským. Vtedy sa tiež definovalo hierarchické postavenie oboch orlov, keď jednohlavý sa stal znakom nemeckého kráľa a dvojhľavý cisára. Z tohto pravidla však poznáme veľa výnimiek. BUBEN, M.: Encyklopedie heraldiky, Praha 1997, s. 291.

²²VRTEL, ref 10, s. 108; KAVKA, ref 18, s. 34, 156 [aj farebná príloha]; HEGEDŮS, ref 14, s. 51, 54; pozri obr. 5.

²³Rukopis obsahujúci kalendár je uložený v štátnej bavorskej knižnici v Mníchove pod signatúrou Clm 21590. Autorom kalendára je [podľa M. Kučeru] Ján z Lefantoviec, benediktínsky mních z kláštora v Klíži. Ide o najstarší zachovaný kalendár s ikonografiou pracovnej či zamestnaneckej tematiky v rámci celého Uhorska. Autor iluminácií nie je známy. Ján z Lefantoviec svoj kalendár [cenný taktiež slovenskými jazykovými glosami] dotvoril v roku 1432. KUČERA, M.: Kalendár Jána z Lefantoviec. Martin 2002, s. 23-24; 76-85. Pozri tiež KUČERA, M.: Ikonografia slovenského kalendára z r. 1432. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica, XXVI/ 1975, s. 97-133.

²⁴Reprodukcii iluminácie pozri napr. MÍKA, A.: Československé dějiny v obrazech. Praha 1971, s. 132.

²⁵Pozri poznámku č. 21. Vzhľad cisárskych zástav v období neskorého stredoveku je pomerne dobre ikonograficky zdokumentovaný. Ich vyobrazenie v druhej polovici 14. storočia nachádzame napr. vo *Viedenskej obrázkovej kronike* MEZEY, L. [ed.]: Képes Krónika I [facsimile]. Budapest 1964, s. 50 a 69; a v *Kronike Giovannio Sercambiho* KAVKA, F.: Karel IV. : Historie života velkého vladaře. Praha 2002, farebná príloha. V oboch prípadoch ide o jednohlavého čierneho orla umiestneného na žltom liste zástavy. Z konca 15. storočia pochádza známe vyobrazenie cisárskej zástavy [s dvojhľavým orlom] v *Mittelalterliches Hausbuch* WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J.: ref 3, časť VIII., tab. 6, č. 1; GRAVETT, Ch. – McBRIDE, A.: German Medieval Armies. London 1994, s. 38. Dvojhľavého cisárskeho orla vidno aj na zástavkách trubačov v *Ilustrovanej kronike kostnického koncilu* Ulricha z Richentalu: BARTL, J. [red.]: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. : Prvý cisár na uhorskom tróne : Slovensko v čase polstoročnej vlády uhorského, českého, lombardského a nemeckého kráľa a rímskeho cisára Žigmunda Luxemburského, syna Karola IV. Bratislava 2001, s. 322.

²⁶K dispozícii sme mali len spomenutú čiernobiely reprodukcii iluminácie, preto farbu plamenca uvádzame len ako pravdepodobnú.

Za Žigmundovho nástupcu Albrechta Habsburského [1437 – 1439] mal uhorský štátny znak prevažne podobu štvrtého štítu, kde v prvom poli bol umiestnený delený uhorský erb, v druhom symbol Čiech, v treťom Rakúska a vo štvrtom erb Moravy.²⁷ Existujú však aj dva ďalšie varianty štvrtého štítu. Prvý [variant] má v prvom a štvrtom poli delený erb Uhorska, v druhom a treťom českého leva.²⁸ Pri druhom variante je opäť v prvom a štvrtom poli delený erb, v druhom poli však erb Rakúska a vo štvrtom erb Moravy.²⁹ Dvojité kríž [bez štítu a trojvršia] nachádzame len na averzoch Albrechtových denárov.³⁰

Snáď už z obdobia Albrechtovej vlády by mohol pochádzať plán Viedne [datovaný do rokov 1438 – 1455], na okraji ktorého je vyobrazenie bratislavského hradu. Na jeho troch vežiach sú umiestnené uhorské zástavy červenej farby s dvoma bielymi brvnami.³¹ List má tvar pravouhlého trojuholníka [s pravým uhlom v hornom rohu] s okrajom prepony v tvare schodov a plamencom prinechaným k hornému okraju listu. Dve zástavy majú tri schody, tretia štyri, pričom sa čiastočne rešpektuje rozlíšenie listu [stúpanie schodov podľa jednotlivých pruhov]. Tento tvar listu je pomerne ojedinelý a nepredpokladáme [i keď sa to úplne nedá vylúčiť], že by sa používal pri uhorských vojenských zástavách. Skôr je pravdepodobné [ako si neskôr ukážeme], že uhorské zástavy [s deleným erbom i dvojitém krížom] si naďalej udržali formu obdobnú tej, ktorú poznáme z kalendára z roku 1432.

Za vlády Žigmunda a Albrechta mal, spomedzi dvojice starých uhorských symbolov, funkciu štátneho znaku [teda reprezentoval panovníka a kráľovstvo navonok] delený erb. Nasvedčuje tomu predovšetkým tá skutočnosť, že ho obaja, podobne ako predtým Anjouovci, použili vo svojich rodových [=štátnych] erboch.³² Osobitnou teda zostáva otázka postavenia a funkcie uhorského erbu s dvojitým krížom. Okrem toho, že bol tradične považovaný za starý symbol uhorských kráľov [a túto skutočnosť si nemohli dovoliť ignorovať ani Anjouovci, ani Žigmund], v prvej polovici 15. storočia mal aj ďalšie dva významy. Už v 13. storočí sa objavuje ako atribút sv. Ladislava³³ a jeho schematická podoba bola prakticky totožná so štátnym znakom.³⁴ V 14. storočí sa pod dvojitý kríž v štátnom znaku dostáva trojvršie, v Ladislavovom erbe však zostáva dvojitý kríž bez neho. Z tohto obdobia je už známe aj sfarbenie Ladislavovho erbu. Pole štítu je strieborné a kríž červený.³⁵ Ide teda o jasné farebné odlíšenie [v podstate o zámenu farieb kríža a poľa štítu] od štátneho znaku. V prvej polovici 15. storočia je však evidentné, že tento rozdiel zaniká. Objavujú sa totiž vyobrazenia sv. Ladislava, kde tento má na štíte, ale i zástave v červenom poli zo zeleného trojvršia vyrastajúci strieborný

²⁷HUSZÁR, ref 16, s. 95-96, č. 589, 590, 594. Tento erb sa ďalej používal na uhorských minciach aj v období interregna 1439 – 1440. Tamže, s. 96, č. 596.

²⁸Tamže, s. 95, č. 588. Ide teda o rovnaký symbol ako na minciach a tajnej pečati [z r. 1403] Žigmunda Luxemburského. Vid' pozn. č. 17.

²⁹Tento variant je na Albrechtovej pečati z r. 1439. HEGEDŮS, ref 14, s. 56.

³⁰HUSZÁR, ref 16, s. 95, č. 591; s. 96, č. 592, 593. Samostatne vystupuje v jednom prípade aj delený uhorský erb a na Albrechtových minciach tiež nachádzame centrálné usporiadanie erbov. A to: buď okolo ďalšieho štítu s erbom [v centrálnej pozícii delený uhorský erb, okolo znaky Moravy, Čiech a Rakúska], alebo okolo latinského krížika [delený erb, erb Čiech a Moravy].

³¹FIALA, A. – ŠULCOVÁ, J. – KRÚTKY, P.: Bratislavský hrad. Bratislava 1995, s. 33.

³²Symbolicky výstižne je pomer dvoch uhorských erbov vyjadrený napr. na tzv. herme sv. Ladislava z prvej štvrtiny 15. storočia [pochádzajúcej z Veľkého Varadína]. Na hrudi sv. Ladislava je delený uhorský erb s korunou nad [jeho] horným okrajom a dvoma skríženými halapartňami [Ladislavov atribút] za ním. Po oboch stranách deleného erbu sú dva menšie erby s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia. KÍGYÓS, E. [red.]: Ars Hungarica : A magyarországi művészet története képekben. Budapest 1993, obr. 59.

³³VRTEL, L.: Na troch vrškoch biely kríž : Rozprávanie o slovenskom znaku [ďalej Na troch vrškoch]. Bratislava 1990, s. 31-33.

³⁴To však nemusí platiť o jeho sfarbení, ktoré ostatne pre toto obdobie nepoznáme.

³⁵Ikonografický doklad máme na nástennej malbe Ladislavskej legendy v Kraskove a Žehre. Pozri napr. RUTTKAY, A.: Umenie kované v zbraniach. Bratislava 1978, obr. 48. LÁSZLÓ, Gy.: A Szent László-legendája középkori falképei. Budapest 1993, s. 116-117, 120, obr. 116, 119.

[resp. biely] dvojitý kríž.³⁶ Ak ešte v 14. storočí išlo o diferenciaciu medzi dvoma erbmi, teraz už bol uhorský znak s dvojitým krížom vnímaný ako erb sv. Ladislava. O druhej funkcii dvojitého kríža, ako teritoriálneho symbolu, nás v tomto období oprávňujú uvažovať Žigmundove majestátne pečate, kde sú oba uhorské znaky umiestnené v galérii erbov krajín, ktorým vládol [resp. na ktoré si robil nárok].³⁷ Bolo by teda nelogické, aby zastupovali jedno a to isté územie.³⁸ Je pravdepodobné, že práve od tohto obdobia sa dvojitý kríž začína jednoznačnejšie chápať ako symbol horných častí krajiny.³⁹

Po Luxemburgovcoch a Habsburgovcoch sa v 15. storočí, ako ďalšia zahraničná dynastia, dostávajú na uhorský trón Jagelovci. Nový uhorský kráľ Vladislav I. [1440 – 1444] zakomponoval do uhorského štátneho znaku symboly poľsko-litovskej únie. Štvrtený štít, ktorý nachádzame na jeho tajnej pečati z roku 1443 i na jeho zlatých minciach, má v prvom poli delený znak Uhorska, v druhom poľského orla, v treťom litovský „pogoň“ [jazdec s mečom a štítom nesúcim dvojitý jagelovský kríž] a vo štvrtom dvojitý kríž bez trojvršia.⁴⁰ Dvojitý kríž sa teda [po čase] opäť vracia do štátneho znaku. Na Vladislavových minciach sa objavuje i druhý variant [štátneho znaku], zložený výlučne z uhorských erbov. Je to štiepený štít, kde v jeho pravej polovici sa nachádza [prevažne] delený uhorský znak a v ľavej dvojitý kríž. Nad horným okrajom štítu býva niekedy umiestnená koruna.⁴¹ Podobne ako pri Albrechtových minciach, aj u Vladislava nachádzame i samostatne stojaci dvojitý kríž bez štítu a trojvršia.⁴² Samostatne [a bez štítu] sa objavuje aj symbol Poľska – orol.⁴³ V jednom prípade [ale v štíte] je na averzoch Vladislavových denárov uhorský delený erb a znak Litvy.⁴⁴ V období interregna [1445 – 1446] je na averzoch uhorských mincí umiestnený delený erb, na reverzoch dvojitý kríž [bez štítu].⁴⁵ Za gubernátora Jána Huňadyho [1446 – 1453] sa do štátneho znaku dostáva huňadyovský havran. Býva umiestnený v treťom poli štvrteného štátneho erbu, kde v prvom a štvrtom poli je delený uhorský erb a v druhom dvojitý kríž alebo český lev. Na minciach z tohto obdobia sa naďalej vyskytuje samostatne stojaci dvojitý kríž bez štítu a trojvršia, ale aj uhorský delený erb [v štíte] a český lev [bez štítu].⁴⁶ Meno Jána Huňadyho sa [až do roku 1452] objavuje i na kráľovských minciach [popri mene panovníka] a taktiež na minciach, ktoré razil spolu s Jurajom Brankovičom [v rokoch 1451 a 1455]. Na spoločných razbách s Vladislavom I., i Ladislavom V. je štiepený štít s uhorskými znakmi. Dvojitý kríž [v jednom prípade vy-

³⁶Illuminácia uhorských kráľovských svätcov v už spomenutom kalendári z roku 1432 [pozri pozn. č. 23]; nástenná maľba v kaplnke hradu Siklós [datované medzi roky 1430 – 1450]. RADOCSAY, D.: Falképek a középkori Magyarország. Budapest 1977, s. 161, obr. 40.

³⁷Pozri pozn. č. 18.

³⁸VRTEĽ, ref 9, s. 73.

³⁹T. Kolník hovorí, že už od 14. storočia [ref 4, s. 25-27]. J. Novák dokonca od 13., k čomu určite prispeli aj naše mestá majúce dvojitý kríž vo svojich erboch NOVÁK, ref 6, s. 25-26. Aj keď v stredoveku bolo územie [dnešného] Slovenska samostatne spravované [ako údel a od r. 1048 ako tzv. tretina kráľovstva] len necelých približne 200 rokov, bolo nepochybne [v rámci Uhorska i s jeho okolím] vnímané ako etnicky špecifická [prevažne slovanská – slovenská] oblasť. Informáciu, že už okolo začiatku 15. storočia bolo naše územie nazývané slovenskou krajinou, nám zachovala v súvislosti s vojvodom Štiborom I., *Ilustrovaná kronika kostnického koncilu*. Jej autor Ulrich z Richentaku zaznamenal, že Štiborove majetky sa nachádzajú „... in Windeshen landen zwuschen Merhern und Boland an dem Wasser, das nempt Vag.“ BARTL, J. [red.]: ref 25, s. 294.

⁴⁰HUSZÁR, ref 16, s. 97, č. 597; HEGEDÚS, ref 14, s. 57.

⁴¹Na minciach z rokov 1442 a 1443. HUSZÁR, ref 16, s. 98, č. 605, 606, 607.

⁴²Na averzoch denárov z rokov 1440 a 1441. Tamže, s. 97, č. 598, 600, 601, 602.

⁴³Tamže, s. 98, č. 605, 606, 609, 610, 611, 612. Poľský orol má na reverze denára z roku 1444 i náprsný štít s erbom Rakúska.

⁴⁴Tamže, s. 97, č. 601; s. 98, č. 607. Na reverzoch denárov z roku 1440 sa objavuje galéria centrálné usporiadaných erbov krajín. V troch prípadoch ide o znaky Poľska, Litvy a Uhorska zastúpeného deleným erbom, pri štvrtom pribudol symbol Rakúska [tu je umiestnený v strede erb Uhorska; predtým bol v strede krížik, písmeno *m* alebo bol stred prázdny]. Tamže, s. 97, č. 598-600.

⁴⁵Tamže, s. 99, č. 613 a 614.

⁴⁶Tamže, s. 99-100.

rastajúci z trojvršia⁴⁷] stojí samostatne [bez štítu]. Na reverzoch denárov z roku 1452 sú samostatne stojace erby Čiech a J. Huňadyho [lev a havran].⁴⁸ Na denároch razených J. Huňadym a J. Brankovičom sú štvrtene štíty; v roku 1451 je to štátny znak [prvé a štvrté pole delený štít, v druhom dvojitý kríž a v treťom huňadyovský havran] a v roku 1455 štvrtý erb J. Huňadyho [v prvom a štvrtom poli lev, v druhom a treťom havran].⁴⁹ K veľkej variabilite vzhľadu [kompozície] štátneho znaku dochádza počas vlády druhého Habsburgovca na uhorskom tróne Ladislava V. Pohrobka [1453 – 1457]. Najčastejším variantom bol štvrtý štít, kde v prvom poli bol delený uhorský znak, v druhom český lev, v treťom symbol Moravy a vo štvrtom Rakúska. Poradie tretieho a štvrtého poľa bývalo niekedy vymenené.⁵⁰ V ojedinelých prípadoch sú ďalšie varianty štvrtého štátneho znaku či štítu s tromi poliami.⁵¹ Častejšie [najmä v skoršom období Ladislavovej „vlády“] sa vyskytuje do dvoch polí štiepený štít, v prvom s deleným znakom Uhorska, v druhom s dvojitým krížom alebo aj českým levom.⁵² Samostatne vystupuje [na reverzoch mincí] orol, český lev, delený uhorský erb i dvojitý kríž.⁵³ Dvojitý kríž pritom býva vo viacerých podobách. V prvom prípade [tak ako v predchádzajúcom období] je zobrazovaný bez štítu a trojvršia. V druhom má trojvršie a na denároch z rokov 1451 – 1452 je umiestnený aj v štíte.⁵⁴ Zaujímavá kompozícia s dvojitým krížom je na averze denára z rokov 1453 – 1457, kde tento vyrastá z koruny.⁵⁵

Z doby panovania nástupcov Žigmunda Luxemburského [až po Mateja I. Korvína] nepoznáme vzhľad ich zástav. Ale na základe zobrazení zástav z Anjouovských a Matejových čias môžeme predpokladať, že aj oni použili na zástavách svoje erby, zjednotené s uhorskými symbolmi,⁵⁶ tak ako to vidíme na ich minciach a iných pamiatkach. Naďalej však treba počítať s existenciou samostatných uhorských zástav: jednej so symbolom dvojitého, z trojvršia vyrastajúceho, kríža a druhej s viacnásobne [červeno-bielo] deleným listom. Tento predpoklad potvrdzujú [aspoň pokiaľ ide o druhú z nich] dva ikonografické pramene. Prvým sú z rokov 1453 – 1457 pochádzajúce tzv. *Viedenské dvorské karty*.⁵⁷ Na jednej z kariet s uhorským zna-

⁴⁷Tamže, s. 100, č. 627. Rovnaký symbol [z trojvršia vyrastajúceho dvojitého kríža] sa nachádza i na pečati kráľovskej rady z roku 1447. HEGEDÚS, ref 14, s. 58.

⁴⁸HUSZÁR, ref 16, s. 101, č. 630 a 631. Ojedinelý variant erbu vidíme na averze nedatovaného denára J. Huňadyho a Vladislava I. Jagelovského. V hornej polovici deleného štítu je koruna, dolná je sedemkrát delená. Tamže, s. 100, č. 627.

⁴⁹Tamže, s. 101, č. 632, 633. Porovnaj s erbou listinou pre J. Huňadyho z r. 1453. BERTÉNYI, I.: *Kis magyar címertan*. Budapest 1983, s. 53-54.

⁵⁰U zlatých mincí z rokov 1453 – 1457, u obolov z rokov 1453 – 1457, u denárov z rokov 1456 – 1457 [tu je nad štítom aj koruna] a 1451 – 1452. HUSZÁR, ref 16, s. 102, č. 637; s. 104, č. 655; s. 106, č. 668, 669.

⁵¹Na zlatých minciach z r. 1453 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. dvojitý kríž]; 1454 [1. a 4. pole delený erb, 2. dvojitý kríž, 3. Rakúsko]; 1455 [1. a 4. pole delený erb, 2. erb Moravy, 3. dvojitý kríž]; 1456 [1. pole delený erb, 2. znak Moravy, 3. znak Rakúska, 4. dvojitý kríž]; 1456 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. symbol Čiech – lev]; na denári z roku 1456 – 1457 [1. delený erb, 2. Čechy, 3. Dalmácia, 4. Morava]. HUSZÁR, L.: c. d., s. 102, č. 638-642; s. 106, č. 667. Štíty zložené z troch polí sú na denároch z r. 1442 – 1444 [v pravej polovici štiepeného štítu delený uhorský erb, druhá je rozdelená na dve polia, v ktorých sa nachádzajú [v hornom] český lev a dvojitý kríž] 1446 [delený štít, horná polovica štiepená – vpravo český lev, vľavo symbol Rakúska, v dolnej polovici sa nachádza orol. Tamže, s. 103, č. 649; s. 104, č. 653. Denár z roku 1453 – 1457 je členený obdobne ako denár z rokov 1442 – 1444 [č. 649]. V pravej polovici štiepeného štítu je však delený uhorský erb; v rozdelenej ľavej polovici hore český lev, dole znak Rakúska. Tamže, s. 106, č. 670.

⁵²Tamže, s. 103-106. Ojedinelé je poradie polí s dvojitým krížom a deleným erbom [v r. 1442 – 1444] vymenené. Tamže, s. 104, č. 650.

⁵³Tamže, s. 101, 103-105.

⁵⁴Tamže, s. 105, č. 658.

⁵⁵Tamže, s. 106, č. 670.

⁵⁶KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

⁵⁷*Karty* sú pravdepodobne rakúskou prácou [drevorez na kartóne 14x10 cm; dnes v Kunsthistorisches Museum Wien, Sammlung für Plastik und Kunstgewerbe]. Namiesto farieb označuje každú kartu [spolu ich je 48] jeden zo štyroch panovníckych erbov, a to: cisára rímskej ríše, kráľov uhorského, českého a francúzskeho. Hodnoty na *Kartách* symbolizujú hierarchické usporiadanie panovníckych dvorov. PETRÁŇ, J.: *Dějiny hmotné kultury I.* [2]. Praha 1985, s. 902, 924-925. Zo slovenských autorov po prvýkrát *Viedenské dvorské karty* [ich „uhorskú“ časť a jednu kartu s francúzskym erbom] publikovala vo farebnej prílohe [ktorú sme použili ako zdroj] DVOŘÁKOVÁ, D.: *Rytier a jeho kráľ* : Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský : Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska. Budmerice 2003.

kom je vyobrazený trubač na koni majúci na svojej fanfáre pripevnenú štvorcovú zástavku s deleným uhorským erbom [tu vlastne štyri biele brvná v červenom poli]. List zástavky má z troch strán modrý lem. Druhým prameňom je *Kronika Sigmunda Meisterlina* z roku 1457.⁵⁸ V jednej z jej iluminácií, znázorňujúcej bitku pri Augsburgu roku 955, môžeme popri iných⁵⁹ vidieť aj dve [veľmi pravdepodobne] uhorské zástavy. Prvá sa nachádza nad hlavami bojujúcich v ľavom hornom rohu scény, druhá vpravo dole [v popredí] na zemi [symbolizujúca predzvesť porážky starých Maďarov]. Vlajúca uhorská zástava má [zdá sa] tvar trojuholníka s jedným rohom predĺženým do dlhého plameňa. Jej list tvorí sedem pruhov [v tmavom poli tri svetlé brvná]. Druhá – na zemi ležiaca zástava – má tvar obdĺžnika [pripevneného kratšou stranou k tyči] s plameňom prinechaným k hornému okraju. List zástavy má päť pruhov [v tmavom poli dve svetlé brvná]. Ako vidno, z pohľadu nemeckého iluminátora zastupujú Uhorsko v tomto období predovšetkým zástavy s deleným [aj keď nie doslovne v tomto prípade – pozn. P. Č.] symbolom Uhorska. Za Mateja I. Korvína sa dvojitý kríž dostáva už jednoznačne do úzadia. Spomedzi kronikárov nám o uhorskej zástave zanechal správu Ján Długosz. Píše, že pri korunovaní Vladislava I. Jagelovského niesli budínski mešťania v sprievode zástavu krajiny na základe ich dávneho práva. Jej popis však nepodáva.⁶⁰ Podobne, bez bližších podrobností, prináša Bonfini⁶¹ údaj o zástavách Jána Huňadyho.

Pomerne pestrá škála variantov štátneho znaku vystupuje aj počas vlády Mateja I. Korvína [1458 – 1490]. Na jeho minciach najčastejšie bývajú dva varianty štátneho znaku. V oboch prípadoch ide o štvrtý erb so srdcovým štítom, kde v prvom poli sa nachádza delený uhorský erb, v druhom dvojitý kríž, v treťom symbol Dalmácie. Štvrté pole v prvom prípade zaujíma huňadyovský, v druhom český lev; v srdcovom štíte je umiestnený huňadyovský havran.⁶² Okrem týchto existujú aj viaceré ďalšie varianty štvrtého erbu.⁶³ Ďalej možno nájsť [ako pokračovanie z predošlého obdobia] štiepený štít s uhorskými znakmi [delený erb a dvojitý kríž], ale tiež v druhom poli štiepený štít [namiesto dvojitého kríža] s huňadyovskými sym-

⁵⁸Kronika je uložená je v Stadtbibliothek v Augsburgu pod signatúrou 2° Cod. Halder I. K dispozícii sme mali reprodukciu spomenutej iluminácie z obrazovej prílohy práce KRISTÓ, Gy.: *Az Augsburgi csata*. Budapest 1985, obr. 10, s. 123. Keďže táto reprodukcia je čierno-biela a zatiaľ sme nemali možnosť vidieť farebnú pôvodinu, bude-mo to pri popise zástav rešpektovať.

⁵⁹V pravej hornej časti výjavu sú dve zástavy tvaru trojuholníka [ich list je pomerne dlhý, zakončený plameňom]. Na jednej z nich možno bezpečne rozoznať dvojhlavého [zrejme cisárskeho] orla. Pozri pozn. č. 21.

⁶⁰KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

⁶¹Tamže.

⁶²HUSZÁR, ref 16, s. 107, 109, 110, 112-114. Oba varianty erbov nachádzame aj na ďalších reáliách, a to najmä ako súčasť okrajovej výzdoby viacerých kódexov z Korvínovskej knižnice. Pozri KULCSÁR, P. – NÉMETH, G. B.: *Az európai iredalom képes-könyve*. Budapest 1989, s. 91, obr. 4; s. 300, obr. 1; HAVASI, Z. [ed.]: *Kódexek a középkori Magyarország : Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban* : Budapest, Budavári palota 1985. november 12. – 1986. február 28 [ďalej KKM]. Budapest 1985, obr. XII. a XXV.

⁶³Na Matejových zlatých minciach z rokov 1452 – 1463 je to štvrtý štít s nasledovným obsahom poli: 1. delený uhorský erb, 2. český lev, 3. huňadyovský havran, 4. dvojitý kríž. HUSZÁR, ref 16, s. 107, č. 673. Na minciach z rokov 1458 – 1470: 1. delený erb, 2. dvojitý kríž, 3. huňadyovský havran, 4. huňadyovský lev Tamže, s. 107-108, č. 675. V rokoch 1468 – 1470: 1. delený erb, 2. český lev, huňadyovský havran, 4. moravská orlica. Tamže, s. 108, č. 676. Ďalšie varianty štvrtého erbu nachádzame na denároch z roku 1467 [1. a 4. pole delený uhorský erb, 2. Čechy, 3. huňadyovský havran – tento erb je aj na oboloch z toho istého roku], z rokov 1468 – 1481 [1. pole delený uhorský erb, 2. dvojitý kríž, 3. Dalmácia, 4. pole prázdne, v srdcovom štíte huňadyovský havran] a z rokov 1482 – 1490 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. dvojitý kríž]. Tamže, s. 112-112, č. 714, 715, 717, 725. Na Matejových mimo-uhorských razbách [Vroclav a Krnov v českom Sliezsku] sa vyskytuje [na grošoch a polgrošoch] variant erbu, kde je v 1. poli delený uhorský erb, v 2. český lev, v 3. symbol Lužice [býk] a vo 4. sliezsky orol. Tamže, s. 114, č. 733; s. 115, č. 734, 736, 737. Ďalšie varianty štvrtého erbu nachádzame v kódexoch z Matejovej knižnice. V jednom prípade prvá a štvrté pole zaujíma delený erb, druhé a tretie český lev, v srdcovom štíte je huňadyovský havran. Pozri KULCSÁR, P. – NÉMETH, G. B., ref 62, s. 287, obr. 6; s. 288, obr. 3; KKM, obr. XXVI. Zriedkavejší je štvrtý erb v prvom poli s deleným uhorským erbom, v druhom s českým levom, v treťom s erbom Rakúska, vo štvrtom Moravy a huňadyovským havranom v srdcovom štíte. Tento vidíme v dolnom okraji titulnej strany tzv. *Philostratovho kódexu*. Tamže, obr. XXIII.

bolmi a českým levom.⁶⁴ Samostatne nachádzame [na averzoch denárov a obolov z rokov 1458 – 1460 a 1466 ?] delený uhorský erb,⁶⁵ v rokoch 1465 a 1466 i huňadyovského havrana [v roku 1465 bez štítu]⁶⁶ a na münsterbergskej razbe i sliezskeho orla.⁶⁷ Dvojité kríž [bez štítu] sa vyskytuje samostatne na reverzoch denárov [1458 – 1460, 1461 – 1463, 1466, 1467].⁶⁸ Matej I. Korvín [podobne ako pred ním Žigmund Luxemburský] často umiestňoval na svoje pečate galérie krajín, ktorým vládol. Takáto galéria sa nachádza napr. na jeho dvojitej majestátnej pečati z roku 1465.⁶⁹ Zo spôsobu umiestňovania uhorských erbov je zrejmé, že hlavným štátnym symbolom bol delený erb. V štvrtých erboch zaujímal vždy prvé [najčestnejšie] pole, bol umiestňovaný v štiepených erboch, kde zastupoval Uhorsko. Jeho dominantné postavenie je dobre zreteľné napr. na zlatej pečati z roku 1465. Tu je síce na averze pred nohami sediaceho panovníka umiestnený erb s dvojitým krížom vystupujúcim z trojvršia, ale pečatné pole reverzu zaujíma delený erb s korunou nad horným okrajom štítu.⁷⁰ Ústredná pozícia deleného erbu je jednoznačná v galérii erbov krajín na reverze spomenutej dvojitej majestátnej pečate z roku 1465, ako aj II. tajnej pečate z roku 1464.

V porovnaní s predchádzajúcimi úsekmi 15. storočia máme z obdobia vlády Mateja I. Korvína [1458 – 1490] oveľa viac informácií o uhorských zástavách. Cenné údaje o zložení Matejovho vojska a tiež o jeho zástavách podáva Antonio Bonfini vo svojich *Dekádach uhorských dejín*. A to [konkrétne] v 8. knihe 4. dekady opisujúcej prehliadku uhorského vojska pred útokom na Viedenské Nové Mesto [v roku 1487]. Uvádza, že „Každý voj mal vlastné zástavy, ktoré znázorňovali znaky predovšetkým kresťanskej viery, potom korvínskeho rodu, ďalej neporaziteľného uhorského národa, napokon Dalmátskeho i Českého kráľovstva a Rakúska. Zástavy mali však aj velitelia jazdeckta a pechoty, ba každý jeden jazdec mal na kopiji zástavku, čo obzvlášť skrášľovalo nastúpené vojsko. Keď [kráľ] predstúpil pred oddiely, najprv nariadil ticho, čo prísne zachovali nielen muži, ale aj kone. V strede zaujala miesto zástava prvého voja, ktorú kráľ vlastnoručne s povznášajúcimi a povzbudzujúcimi slovami odovzdal najosvedčenejšiemu veteránovi.“ A ďalej „Bojovníci ozbrojení sekerami, mečmi a budzogaňmi obstali zástavníka. Potom sa jazdecké oddiely [turmy] zoradili pred zástavou, každú turmu tvorilo 25 jazdcov, takže počet jazdcov sa zhodoval s počtom jazdeckých oddielov. Inak približne 80-členný oddiel jazdcov postupoval pred zástavou a taký istý počet za ňou; ostatné bojové voje sa zoradili rovnakým spôsobom.“⁷¹ Bonfiniho údaj, že zástavy Matejovho vojska niesli znaky kresťanskej viery, L. B. Kumorovitz interpretuje v tom zmysle, že išlo o symbol dvojitého kríža. Pod znakom „neporaziteľného uhorského národa“ zasa rozumie delený erb Uhorska.⁷² Takéto vysvetlenie je veľmi

⁶⁴Na denári z roku 1465 má štiepený štít [delený erb s dvojitým krížom] nad horným okrajom korunu, podobne je tomu aj pri štíte s huňadyovským havranom na denároch a oboloch z roku 1466. HUSZÁR, ref 16, s. 112, č. 710, 712, 713. Kombináciu deleného erbu s českým levom nachádzame len na českých, münsterberských a vroclavských razbách.

⁶⁵Tamže, s. 110-112, č. 699-701, 711.

⁶⁶Tamže, s. 112, č. 710-713.

⁶⁷Tamže, s. 114, č. 732.

⁶⁸Tamže, s. 110-112, č. 669, 702, 704, 706, 712, 714, 715. Na averze denára z roku 1464 dvojité kríž vyrastá z koruny. Tamže, s. 111, č. 708.

⁶⁹Na jej averze je vyobrazený panovník s atribútmi moci sediaci na baldachýnovom gotickom tróne. Po jeho pravej i ľavej strane sa nachádzajú nad sebou tri štíty [vpravo: uhorský erb s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia, pod ním erb Slavónska [kuna] a huňadyovský lev; vľavo: delený uhorský erb, erb Haliče a Dalmátska], siedmy štít [huňadyovský havran] je umiestnený v dolnej časti [pod nohami panovníka]. Na reverze vidno v centrálnej pozícii delený uhorský erb [držaný anjelom], nad ktorým sa [v hornej časti pečate] nachádza koruna. Po obvode deleného erbu sú [v kruhu] zoradené menšie štíty [sprava dole: uhorský erb s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia, erb Dalmátska, huňadyovský lev, huňadyovský havran, erb Slavónska a Haliče]. Rovnaké usporiadanie erbov nachádzame aj na Matejovej II. tajnej pečati z roku 1464, kde je však namiesto erbu Haliče umiestnený erb Bosny [Ramy]. HE-GEDŮS, ref 14, s. 61 a 63.

⁷⁰Tamže, s. 60.

⁷¹SEGEŠ, V.: Reflexia vojenstva v Dekádach uhorských dejín Antonia Bonfiniho. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 86.

⁷²KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

pravdepodobné. Z opisu vidno, že jednotlivé oddiely Matejovho bohato štruktúrovaného vojska boli označené zástavami s erbmi krajín, ktorým vládol a tiež jeho rodovými symbolmi [havran a lev]. Bonfiniho informácie a našu predstavu o zástavách Matejovej doby dopĺňajú tri vyobrazenia. Prvé je v miniatúre iniciály „N“ na titulnej strane tzv. *Philostratovho kódexu* z rokov 1487 – 1490.⁷³ Miniatúra znázorňuje Matejov triumf po obsadení Viedne v roku 1485. Hlavným objektom scény je postava kráľa Mateja I. stojaceho uprostred na vyvýšenom pódium. Kráľ je odený v celoplátovej zbroji. V pravej ruke drží zástavu, ktorej list nie je rozvinutý [nevidno na ňom heraldické figúry], ľavou pridžža štít. Pred pódium sa nachádza dvojica ťažkoodených jazdcov so zajatcami, po stranách pódia skupinky postáv [v šľachtických i jednoduchých odevoch; dve postavy majú okrúhle štíty], v pozadí mesto Viedeň. Jedna z postáv pri pódium [naľavo dole od panovníka – teda v pravej časti iluminácie] drží zástavu. Základ jej listu je štvorcový. Na vejúcej strane sú k nemu prinechané dva plamene [tvoriace tzv. lastovičí chvost]. Matej I. Korvín používal niekoľko variantov štvrteneho erbu, kde prvé pole zvyčajne zaujímal uhorský delený erb. Na prvý pohľad preto zaujme určitá anomália v zobrazení zástavy. V prvom a štvrtom poli štvrteneho listu sa nachádza symbol Českého kráľovstva [v červenom poli žlté (zlato) korunovaný dvojchvostý lev v skoku] v druhom a treťom uhorský delený znak [v druhom deväťkrát červeno-biely delený; vo štvrtom opačne deväťkrát bielo-červeno delený]. Srdcový štít je erbom Huňadyovského rodu [v modrom poli na zelenom konári sediaci čierny havran so žltým (zlatým) prsteňom v zobáku]. Plamene sú červené. Zvieracie erbové figúry sú od žrde zástavy odvrátené [čo je v rozpore so zaužívanými pravidlami]. Tieto skutočnosti evokujú dojem iluminátorovho [heraldického] omylu.⁷⁴ Keď si bližšie všimneme celkovú štruktúru miniatúry [ktorá má oválny tvar], vidíme že vrcholy oboch zástav sa dotýkajú jej okrajov. Ak by autor zástavu v pravej časti iluminácie zobrazil „správnu“ stranou pripevnenú k žrdi [t. z. tak, aby v prvom poli štvrteneho listu bol delený uhorský erb], nebolo by ju čiastočne [vzhľadom na okraj iluminácie] vidieť. Postava zástavníka viac posunutá doľava, by zasa rušila kompozíciu, ktorej dominuje panovník. Tu uvedené postrehy nás preto vedú k záveru, že autor miniatúry na titulnej strane *Philostratovho kódexu* si neuvedomil, že by mal pri akomkoľvek otočení zástavy vždy rešpektovať usporiadanie poli listu vzhľadom na žrd'. Druhé vyobrazenie uhorskej zástavy z tohto obdobia poznáme z *Kroniky Jána z Turca* [Brno, Augsburg 1488]. Na drevoreze znázorňujúcom boje kráľa Ľudovíta I. Veľkého v Chorvátsku vidieť nad hlavami uhorských vojakov zástavu tvaru obdĺžnika, pripevnenú dlhšou stranou k žrdi s plamencom (?) prinechaným k vejúcej strane listu v jej hornej časti. List zástavy je štvrtý. Prvé a štvrté pole je sedemkrát delené, v druhom a treťom je dvojitý kríž, pričom tento v treťom poli vyrastá z trojvršia.⁷⁵ Prvý z dvojice symbolov vyobrazených na zástavách, na Matejových minciach nenájdeme. Druhý len ojedinele. Ikonograficky sú však doložené z iných pamiatok.⁷⁶ Je preto značne pravdepodobné, že na uhorských zástavách sa objavovali i ďalšie varianty [určite aspoň tie najpoužívanejšie] štátneho erbu. P. Váczy predpokladá, že už za Mateja I. sa na uhorské štátne zástavy dostáva aj ob-

⁷³Pozri KKM, s. 137, obr. XXIII.

⁷⁴Čo potvrdzuje aj skutočnosť, že na štíte, ktorý pridžža kráľ Matej I., je erb vyobrazený správne [t. z. v prvom a štvrtom poli delený erb, v druhom a treťom erb Čiech]. Tamže.

⁷⁵Takto sú figúry na zástave vyobrazené v brnianskom vydaní kroniky. Na základe toho vznikli určité pochybnosti, či tu ide skutočne o uhorský, a nie jagelovský dvojitý kríž [dávaný do súvislosti s uhorským kráľom Vladislavom I.]. Vyobrazenie pozri napr. VRTEL, ref 33, s. 35. V augsburskom vydaní [ktoré je kolorované] však oba dvojitý kríže vyrastajú z trojvršia, čo túto domnienku vyvracia. Oproti zaužíwanej forme sú tu tiež zamenené farby. Trojvršie síce zostáva zelené, ale dvojitý kríž je červený a pole biele. Vyobrazenia pozri VRTEL, ref 10, s. 149. SEDLÁK, V. [red.]: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV: Pod vládou anjouovských kráľov: Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie. Bratislava 2002, s. 338. BERTÉNYI, I.: La double croix de queues sur champ d'argent, symbole du pouvoir royal et du christianisme, dans quelques armoires du roi Mathias Ier. In: Las armerias en Europa al comenzar la edad moderna y su proyección al Nuevo Mundo : Actas del VII Coloquio de Heráldica Cáceres, 30 sept. – 4 oct. de 1991 Organizado por la Académie Internationale d'Heráldique. Madrid 1993, s. 76, obr. 11.

⁷⁶Pozri pozn. č. 65.

raz Madony – častý motív na uhorských novovekých zástavách.⁷⁷ Po tretikrát máme zástavu z Matejovej doby – tento raz výlučne s jeho rodovým erbom – ikonograficky zachytenú v rukopise *Ptolemaia* z knižnice českého kráľa Václava IV. V okrajovej výzdobe folia 1 [vľavo dole] je divý muž s [rano]gotickým štítom a zástavou. Štít nesie delený uhorský erb.⁷⁸ Na dlhej zástave zužujúcej sa do plameňa je vyobrazený huňadyovský havran.⁷⁹

Pri zástavách si napokon treba všimnúť [popri tvare listu] aj ich ďalšie technické parametre. Dôležitou je otázka veľkosti zástav v 15. storočí a materiálu, z ktorého boli zhotovené. Keďže sa nám z tohto obdobia nezachovala žiadna uhorská zástava⁸⁰, pre vytvorenie si predstavý o daných otázkach, použijeme priame a sekundárne vexilologické pramene z ostatnej Európy. Snáď najvýznamnejším ikonografickým a písomným dielom sú *Bandiera Prutenorum* poľského kronikára Jána Długosza. V roku 1448 dal Ján Długosz vyhotoviť vyobrazenia 56 zástav Rádu nemeckých rytierov, miest a území patriacich k rádovému štátu a zahraničných žoldnierov v službách Rádu, ktoré sa stali korisťou poľsko-litovského vojska počas vojny v rokoch 1409 – 1411⁸¹ a v roku 1431. Sám k nim potom vypracoval popis obsahujúci údaje o ich nositeľoch, o rozmeroch ich listov, farbách i znakoch, ktoré niesli. Zástavy vyobrazené v *Bandériách* majú tvar štvorca a obdĺžnika. Viaceré z nich tiež majú k hornému okraju prinechaný plameň [či plameneč?]. Na troch zástavách Livónskeho rádu sú k vejucej strane ich listu prinechané tri plamienky [pri hornom, dolnom cípe a v strede]. Väčšia zástava veľmajstra Rádu nemeckých rytierov a [najmä] hlavná zástava Rádu [„*totius ordinis*“] svojím riešením pripomínajú gonfanony. Obe majú obdĺžnikový tvar [sú pripevnené kratšou stranou k žrdi] a dva zástrihy na vejucej strane listu, ktorá je tým rozoklaná na tri plamene. Najväčšia zástava⁸² má rozmery listu [pomer výška : šírka] cca 194 cm x 179 cm. Ďalšie väčšie zástavy potom cca 194 cm x 164 cm,⁸³ 179 cm [+ dlaň ruky] x 179 cm,⁸⁴ 179 cm x 141 cm,⁸⁵ 186 cm x 119 cm.⁸⁶ Pri najmenších zástavách sú rozmery: cca 74 cm x 60 cm,⁸⁷ 82 cm x 67 cm,⁸⁸ 82 cm x 82 cm,⁸⁹ 107 cm x 74 cm,⁹⁰ 104 cm x 82 cm.⁹¹ U zástav, ktoré majú plame-

⁷⁷Od roku 1468 začal Matej I. raziť mince s obrazom Madony. VÁCZY, P.: Die ungarische Nationalfahne. In: Ungarn 1941, sept. zošit, s. 534. Už v tejto dobe bol tento obraz na minciach sprevádzaný kruhopolisom „PATRONA hVN-GARIE“. HUSZÁR, ref 16, s. 107-110, 112-115. Tento motív používali na minciach naďalej aj Jagelovskí panovníci a nachádzame ho aj na najstaršej zachovanej uhorskej vojenskej zástave z roku 1526.

Tamže, s. 115-122, 124-136. KUMOROVITZ, ref 5, s. 31.

⁷⁸Rukopis pochádza približne z roku 1400. Erby a zástavy v okrajovej a medzitextovej výzdobe [okrem uhorských sú tu vyobrazené aj české] z konca 15. storočia. AVRIL, F.: L'enluminure a l'époque gothique. S. 1. 1995, s. 128-129.

⁷⁹Zástava dodržiava sfarbenie huňadyovského erbu. Okrem nej na tomto foliu nachádzame [v hornej časti medziriadkovej výzdoby] umiestnený aj jeden z variantov Matejovho štvrtého kráľovského erbu [v 1. a 4. poli delený uhorský erb, v 2. a 3. český lev, v srdcovom štíte huňadyovský havran]. Tamže. Pozri pozn. č. 65.

⁸⁰Pozri pozn. č. 3.

⁸¹51 zástav získali Poliaci v Bitke pri Grünwalde [15.7. 1410], jednu pri Koronowe [10. 10. 1410] a 4 v roku 1431 pri Dąbkach. Všetky boli umiestnené v Kaplnke sv. Stanislava wawelského katedrálneho kostola. Posledné údaje o nich sú z konca 18. storočia. Zdá sa, že v tomto čase bolo zachovaných [existovalo] už len niekoľko zástav. Následne sa ich stopa stráca. Długoszovo dielo sa zachovalo v origináli a v jednej zo štyroch kópií. Autograf, vlastníctvo krakovskej katedrálnej kapituly, je v Archiwume Głównom Akt Dawnych vo Varšave. GÓRSKI, K. [ed.]: Joannis Dlugosii Bandiera Prutenorum : Jana Długosza Bandiera Prutenorum. Warszawa 1958, s. 5-11, 17.

⁸²Zástava veľkokomtúra zo Sztumu. Tamže, s. 122-124. Veľkosť listu je pri zástavách uvádzaná v lakt'och [prip. tiež doplnkovo v dlaniach]; staropoľský laket' = 595, 5 mm. Tamže, s. 292. Výsledné uvádzané hodnoty sme zaokrúhlili.

⁸³Hlavná zástava Rádu „*totius ordinis*“. Tamže, s. 70-72.

⁸⁴Zástava mesta Chełmno. Tamže, s. 82-84.

⁸⁵Zástava komtúrstva a mesta Ostróda. Tamže, s. 190-192

⁸⁶Zástava mesta Olsztyn. Tamže, s. 214-216.

⁸⁷Menšia zástava veľmajstra Rádu. Tamže, s. 66-68.

⁸⁸Zástava pripisovaná J. Długoszom Švajčiarom, bojujúcim na strane Rádu. Ide však zrejme o kronikárov omyl, keďže na nej vyobrazené znamenie [biely vlk v červenom poli] nepatrí žiadnemu zo švajčiarskych kantónov. Tamže, s. 166-168, s. 300.

⁸⁹Zástava Livónskeho rádu. Tamže, s. 286-288.

⁹⁰Zástava mesta Braniewo. Tamže, s. 158-160.

⁹¹Zástava mesta Elbląg. Tamže, s. 138-140.

ne [a plamence] či plamienky, sa ich rozmery pohybuju v týchto hodnotách [pomer dĺžka : šírka]: Najväčšie: cca 194 cm x 52 cm,⁹² 134 cm x dlaň ruky,⁹³ 119 cm x 60 cm.⁹⁴ Najmenšie plamene: cca 45 cm x 15 cm,⁹⁵ 60 cm x 15 cm,⁹⁶ 89 cm x 15 cm.⁹⁷ Zo zachovaných originálov zástav z 15. storočia má porovnateľné rozmery s väčšími zástavami z *Bandérií*, zástav mesta Viedne [2,37 m x 1,34 m] z roku 1465.⁹⁸ Existovali však aj zástavy podstatne väčších rozmerov, ako napr. dánska zástava pomenovaná „*Danebrog*“ dlhá až 4,4 m.⁹⁹ Tak ako v predchádzajúcom období, aj v 15. storočí boli zástavy šité z rôznych druhov materiálov. Často sa používalo plátno, spomedzi drahých látok najmä hodváb. Obrazy na zástavách boli najčastejšie maľované alebo našívané [z častí látky], prípadne mohla byť použitá kombinácia týchto, či ďalších, techník.¹⁰⁰ List zástavy býval k žrdi pripevnený otočením látky, alebo pásikov látky okolo nej. Od 14. storočia sa začali používať zástavy, ktoré mali k žrdi pripevnené zvláštne rahno napínajúce list aj za bezvetria.¹⁰¹ Pokiaľ bol na zástavovej žrdi kopijový hrot, býval často zdobený.¹⁰² Spodná časť žrde [päťka] mala nakoniec slúžiace na zapichnutie do zeme. Pre uľahčenie nesenia kopije so zástavou bývala na jazdeckých sedlách kovová trubka, do ktorej sa zasunula spodná časť kopijovej žrde.¹⁰³ Pomôcku na uľahčenie nesenia zástavy mali tiež pravdepodobne aj peši zástavníci.¹⁰⁴

I keď nám zachovaný pramenný – vexilologický materiál neumožňuje robiť podrobnejšie analýzy a pevnejšie závery, pokúsime sa aspoň vo všeobecnosti zhrnúť poznatky o uhorských zástavách v stanovenom období. Vzhľadom na domáci i európsky vývoj môžeme v rokoch 1387 – 1490 oprávnenne predpokladať používanie štátnych zástav s heraldickými znakmi aktuálne vládnuccich panovníkov. A to aj napriek tomu, že ikonografický doklad na to máme až z úplného záveru tohto časového úseku. Väčšina panovníkov spájala v štátnych erboch svoje rodové symboly s uhorskými. Žigmund Luxemburský používal popri uhorskej i nemeckú kráľovskú a ríšsku symboliku. Zároveň so zástavami nesúcimi erby panovníkov sa používali [v prvých dvoch tretinách 15. storočia nepochybne] zástavy s tradičnými uhorskými symbolmi – dvojitém krížom a deleným červeno-strieborným erbom. S dvojitém krížom [vyrastajúcim z trojvršia] pritom treba od prelomu 14. a 15. storočia počítať ako so symbolom horných častí krajiny [približne dnešného územia Slovenska]. Delený erb nadobudol v 15. storočí dominantné postavenie a bol ponímaný ako hlavný znak Uhorska. Hoci máme spojenie uhorských erbov v jednom štíte [štípepenom] doložené už na minciach Vladislava I., najstaršie vyobrazenie zástavy s touto kombináciou [v štvrtenom poli listu] je až v *Kronike Jána z Turca*. V zostave uhorského vojska bojovali pod vlastnými zástavami jednotky

⁹²Zástava mesta Chelmno. Pozri pozn. č. 84.

⁹³Zástava mesta Bartoszyc. GÓRSKI, ref 81, s. 186-188.

⁹⁴Zástava rytierstva chelmskej zeme. Tamže, s. 230-232.

⁹⁵Zástava Livónskeho rádu. Pozri pozn. č. 89.

⁹⁶Zástava Livónskeho rádu. GÓRSKI, ref 81, s. 282-284.

⁹⁷Zástava warmiánskeho biskupstva. Tamže, s. 242-244.

⁹⁸MAISEL, ref 1, s. 286.

⁹⁹Túto zástavu ukoristili Lübečania v námornej bitke pri Kodani v r. 1427. Až do druhej svetovej vojny sa nachádzala v Kostole Panny Márie v Lübecku, keď bola, spolu s kostolom, zničená počas leteckého bombardovania. V r. 1881 vyhotovili jej kópiu, ktorá je dodnes umiestnená v zámku Frederiksborg v Hillerode. Tamže, s. 285.

¹⁰⁰K tomu MAISEL, ref 1, s. 281, 283, 286, 288. Príkladom kombinácie techník našívania a maľby pri vytváraní erbovej figúry na liste sú vexilá Rádu nemeckých rytierov. Tento dal v roku 1409 vyhotoviť z hodvábu dve veľké zástavy a štyri zástavy strednej veľkosti s erbom veľmajstra. Okrem nich z plátna ďalšie štyri menšie a trinásť zástaviek s rovnakým erbom. Súčasne s hodvábom a plátom bol zakúpený čierny atlas. Zástavky boli maľované farbou, ostatné zástavy zlatom. GÓRSKI, ref 81, s. 291. K tomu pozri vyobrazenia zástav veľmajstra v *Bandériách*. Tamže, s. 62 a 66. Správy o maľovaní zástav máme tiež napr. z českého prostredia. *Kronika veľmi pekná o Jánovi Žižkovi* zachovala údaj, že po smrti tohto vojvodu si nechalo bratstvo sirotkov namaľovať na zástavu jeho obraz: WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J., ref 3, s. 90.

¹⁰¹MUCHA, L. – VALÁŠEK, S.: Vlajky a znaky zemí světa. Praha 1987, s. 7.

¹⁰²K tomu pozri PETRÁŇ, ref 57, s. 734.

¹⁰³WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J., ref 3, s. 91; časť VIII, tab. 8, č. 2.

¹⁰⁴Tito nosili zástavu asi na zvláštnom remeni s objímkou, ktorý bol zavesený cez ramená. Tamže; časť VIII, tab. 9.

z území patriacich do Uhorska či už dlhodobo, alebo spojených [či pripojených] s Uhorskom prechodne. Kombinácie krajinských symbolov s rodovými možno predpokladať na zástavách žoldnierskych vojsk J. Jiskru a J. Huňadyho. V rokoch 1387 – 1490 prevládala u uhorských zástav štvorcový [prípadne obdĺžnikový] tvar listu s plameňom, či plamencom prinechaným k jeho hornému okraju. Tento tvar bol ideálnym na zobrazenie heraldických znamení, zvlášť v tomto období sa často vyskytujúcich štvrtených kráľovských erbov. Objavujú sa však i listy zástav v tvare trojuholníka. Variant trojuholníkového tvaru zástaviek na vežiach bratislavského hradu [z okraja plánu Viedne] je však ojedinelý. Od obdobia vlády Mateja I. zaznamenávame používanie zástav pripomínajúcich svojím tvarom gonfanon.¹⁰⁵ Základom je naďalej štvorec [na ktorom je vyobrazené heraldické znamenie], no k jeho vejucej strane sú pripojené dva plamene [tzv. lastovičí chvost]. Tento tvar sa objavoval stále častejšie¹⁰⁶ a u novovekých uhorských zástav napokon prevládol.¹⁰⁷ Obdobie od konca vlády Mateja I. po bitku pri Moháči sa javí ako prelomové vo vývoji ikonografickej podoby listov uhorských zástav, keď tieto strácajú svoj čisto heraldický charakter a heraldické znamenie na nich sa stále viac stáva dekoráciou.¹⁰⁸

V. ČEPELA: UNGARISCHE KRIEGS- UND STAATSSYMBOLIK IN JAHREN 1387 – 1490

Im vorgelegten Beitrag beschäftigt sich der Verfasser mit der Entwicklung der ungarischen Machtsymbolik in Jahren 1387 – 1490, wobei er sich vor allem auf die Problematik der Fahnen einstellt. Im untersuchten Zeitraum erfüllten die heraldischen Wappen im lateinischen Kulturkreis (zu denen auch das ungarische Königsreich gehörte) eine Funktion von Staats- und gleichzeitig auch Kriegssymbolen (primär auf den Schilden, Gewändern und Fahnen der Krieger angebracht).

Die Studie hängt also mit der Problematik zusammen, die zum Objekt der Wappenkunde und Vexikologie zu zählen ist. Der Verfasser bemühte sich aus erhaltenen Abbildungen der ungarischen Fahnen hervorzugehen. Doch um der Torsos der Abbildungen willen, nützte er bei der Rekonstruktion der Form der heraldischen Wappen auf den Fahnen mehrere sekundäre Quellen aus. Zu diesen gehören vor allem Münzen und Siegel, die die Entwicklung von Staatswappen ziemlich verlässlich festhalten. Nebst dem Bild auf den Fahnen, beschäftigte sich der Verfasser auch mit der Form, Grösse und mit dem Material, aus dem die Fahne hergestellt war. Trotz der beschränkten Quellengrundlage kann man, wenigstens im Allgemeinen, die Erkenntnisse über die Entwicklung der ungarischen Fahnen im bestimmten Zeitraum zusammenfassen. Angesichts der europäischen und heimischen Entwicklung ist eine Vermutung über Benützung der Staatsfahnen mit heraldischen Wappen der aktuell herrschenden Monarchen berechtigt. Und das auch trotzdem, dass der ikonographische Beweis darüber erst ganz aus dem Ende dieses Zeitraumes stammt. Die Mehrheit der Herrscher hatte in den Staatswappen eigene Stammsymbolen mit ungarischen zusammengebunden. Sigismund von Luxemburg hatte nebst der ungarischen auch deutsche königliche und Reichssymbolik genützt. Zugleich hatten die Herrscher (in den ersten zwei Dritteln des 15. Jahrhunderts zweifellos) Fahnen mit traditionellen ungarischen Symbolen – mit Doppelkreuz und einem geteilten rot-silbernen Wappen – genützt. Das Doppelkreuz (aus einem Dreigipfel wachsend) trifft man dabei an der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts als Symbol der oberen Teilen des Landes (ungefähr das Gebiet der heutigen Slowakei) schon sehr oft.

¹⁰⁵Tento tvar zástavy však v Uhorsku nebol nový. Používal sa už v 13. storočí [štátna zástava s dvojitém krížom, tiež zástava so znakom Štajerska na jazdeckej pečati mladšieho kráľa Štefana V.]. K tomu pozri: VRTEL, L.: O zástave v erbe Nitry. In: Slovenská archivistika roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46; HEGEDŮS, ref 14, s. 30.

¹⁰⁶Pozri napr. zástavy na epitafoch Imricha a Štefana Zápoľských. RUTTKAY, ref 35, s. 98, č. 65; HOMOLKA, J. – HONTY, T.: Gotická plastika na Slovensku. Bratislava 1972, s. 372, č. 244, 245.

¹⁰⁷K novovekým uhorským zástavam pozri napr. SZENDREI, J.: Ungarische kriegsgeschichtliche Denkmäler in der Millenniums-Landes-Ausstellung. Budapest 1896, s. 326-328, č. 2596; s. 380-386, č. 2706, 2707, 2709, 2710, 2712, 2715-2717, 2719-2721; s. 390, 392, 393, č. 2732; s. 653-656, č. 3343, 3344, 3349; s. 824, 825. KALMÁR, J.: V. rész: Zászlók. In: Régi magyar fegyverek. Budapest 1971, s. 375-392.

¹⁰⁸Vid' napr. zástavy na náhrobkoch Zápoľských [pozn. č. 106]. Stanovit' presný medzník, kedy sa tak stalo, nemožno, pretože v tomto čase zaznamenávame používanie oboch druhov zástav súčasne a „čisto heraldické“ uhorské zástavy sa používali aj neskôr v novoveku.

Das geteilte Wappen erwarb im 15. Jahrhundert eine dominante Stellung und wurde zum Hauptwappen Ungarns. Obwohl die Zusammenbindung der ungarischen Wappen in einem Wappenschild (gespaltenen) schon auf Münzen von Vladislav I. bestätigt ist, die älteste Abbildung der Fahne mit dieser Kombination (im gespaltenen Feld des Scheines) befindet sich erst in der Chronik von Johannes aus Turiec. In der ungarischen Heeraufstellung kämpften unter eigenen Fahnen die Kampfeinheiten aus den ungarischen Gebieten, ob schon langfristig, oder nur vorübergehend mit Ungarn gebunden. Die Kombinationen der Landsymbolen mit Stammsymbolen kann man auf den Fahnen der Söldnerheere von J. Jiskra und J. Huňady vermuten. In den Jahren 1387 – 1490 wog auf ungarischen Fahnen die quadratische (bzw. rechteckige) Form des Scheines vor. An seinem oberen Rand wurden Flammen zugelassen. Diese Form war für die Abbildung der Wappensymbolen ideal. Besonders in diesem Zeitraum traten gespaltenen königlichen Wappen sehr oft auf, doch erschienen sich auch Fahnen in der Form des Dreiecks. Die Variation der Dreieckform der Fahnen auf den Türmen des Pressburgerschlosses (aus dem Rand des Planes von Wien aus den Jahren 1438 – 55) ist doch selten. Aus dem Zeitraum von Matthias I. bemerken wir die Benützung von Fahnen, die mit ihrer Form an Gonfanen erinnern.

Den Grund bildet weiterhin ein Quadrat (auf dem ein Wappensymbol abgebildet ist), doch zu seiner wehenden Seite sind zwei Flammen beigefügt (sogen. Schwalbenschweif). Diese Form erschien immer öfter und bei den neuzeitlichen ungarischen Fahnen wog sie bald ganz vor. Der Zeitraum zwischen dem Tod Matthias I. und der Schlacht bei Mohács wurde zur Umsturzperiode in der Entwicklung der ikonographischen Form des Scheines der ungarischen Fahnen. Die Wappensymbolen verlieren ihren rein heraldischen Charakter und wurden immer mehr zu einer Dekoration.